

**BOLALARNI ATROF-OLAM VA TABIAT BILAN
TANISHTIRISHNING AHAMIYATI**

Akzamov V.B

*SamDU, Maktabgacha va
boshlang'ich ta'lim fakulteti, katta o'qituvchisi*

Jumashov Q.V

*SamDU, Maktabgacha va
boshlang'ich ta'lim fakulteti, 3-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Maqolada MTT tarbiyalanuvchilarini ekologik muammolarini bartaraf etishda dastlabki ekologik tarbiyani shakllantirishda tarbiyachining roli xaqida boradi va ularga ayrim ko'rsatmalar beriladi.

Kalit so'zlar: ekskursiya, sayohat, tabiyat, atmosfera, amaliy tajriba, gaz, hashorotlar, xayvonlar,

Mustaqil O'zbekistonimiz milliy davlatchiligi poydevori kun sayin rivojlanib bormoqda. Shu qatori barcha sohalar, ya'ni ta'lim sohasida ham o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Ta'lim tizimini isloh qilish bilan bir qatorda, Maktabgacha ta'lim tizimiga ham bir qator o'zgartirishlar kiritilmoqda. 2017-yil 30-sentabr kuni Maktabgacha ta'lim Vazirligi tashkil topgani buning yaqqol dalilidir. Shu qatori "2017-2021 yillarda Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora- tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2707-sonli Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora- tadbirlari to'g'risidagi PF-598-sonli Farmoning qabul qilinishi bolalar tarbiyasiga kata ahamiyat berish lozimligi ko'rsatib o'tilgan. Bugungi kunda yer yuzida ekologiyaning keskin o'zgarishi butun insoniyatga xayotiga xavfi kundan kunga keskinlashmoqda Bu muammolarni oldini olish maktab talim tashkilotlarida tarbiyalanayotgan yosh avlodni ekologik bilimlarni shakllantirishdan boshlash maqsadga muvofiqdir. Buning uchun bolajonlarga atrof-olam haqida tushuncha berar ekanmiz, dastlab tabiat haqida ma'lumot berishimiz, kerak. Tabiat – bitmas – tunganmas xazinadir. O'simliklar dunyosi, hayvonot olami yosh qalbning to'g'ri o'sib shakllanishida, tabiatda bo'ladigan voqea-hodisalarning sir-asrorini o'rganib voyaga yetishi katta manba bo'lib xizmat qiladi. Tabiat bilan inson o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlashda ekologik ta'lim- tarbiyaning roli nihoyatda katta. Ta'lim tizimining barcha bosqichlarida amalga oshiriladigan uzluksiz ekologik ta'lim va tarbiya insonning tabiatga, qolaversa, o'ziga nisbatan yangi munosabatlarning shakllanishini taqazo etadi. Bu o'z navbatida barkamol insonning shakllanishida poydevor bo'lib xizmat qilishi mumkin. Tabiatga nisbatan muhabbat uyg'otish ona, Vatanga, uning tabiat yodgorliklari, tarixiy obidalari, xalqimizning an'analariga hurmat ruhida tarbiyalashga, yuksak ma'naviyatli shaxsning shakllanishiga

olib keladi. Insonni tabiatdagi o`rni va bolalarni dunyoqarashlarini shakllantirish. Inson o`zining kelib chiqishi moddiy va ma`naviy talablariga binoan jonli va jonsiz tabiat bilan uzviy bog`liqdir. Insonning biosfera tutgan o`rni 2 tomonlama bo`ladi. Ya`ni bu biologik obyekt bo`lib, muhitning fizik omillarga qaramdir, chunki bizni o`rab turgan atrof-muhitdan borliqdan nafas oladi, oziqlanadi va modda almashinishi natijasida tabiatni bizga bo`lgan foydasini va mehribonchiligini ko`radi. Insonning kelib chiqishi moddiy va ma`naviy talablarga binoan jonli va jonsiz tabiat bilan uzviy bog`liqdir. Insonning biosferada tutgan o`rni ikki tomonlama bo`ladi. Ya`ni bu biologik obyekt bo`lib, muhitning fizik omillariga qaramdir, chunki bizni o`rab turgan atrof-muhit borliqdan nafas oladi, oziqlanadi va modda almashinishi natijasida tabiatning bizga bo`lgan foydasini ko`radi. Insonlar jonjotlardan ajralgan o`ziga xos xususiyatlari bilan har doim ajralib turadilar. Ular o`z faoliyatlari bilan tabiatga ta`sir etib, ya`ni madaniy muhit yaratadilar va uni mehnatlari hamda ma`naviy tajribalari asosida avloddan-avlodga o`tkazib boradilar. Inson o`simlik va hayvonlarni parvarish qilishi natijasida ularning yangi zod, navlarini yaratadi, ko`paytiradi. Bolalar esa mana shu yaratilgan yangi zod va navlarni ko`rishlari natijasida ularda tabiatga bo`lgan qiziqishlari ortdi. Dunyodagi bo`layotgan o`zgarishlarga boshqacha ko`z bilan qarashni boshlaydilar. Tarbiyachi va oila tarbiyachisi bolalarga bilim berishda o`zining bilim doirasini kengaytirishi har bir sohadan xabardor bo`lishi kerakdir. Tabiatda bo`layotgan voqea va hodisalarni bolalarga tushunarli, aniq ravon, yoshiga mos holda yetkazish kerak va bu har bir tarbiyachi hamda oila tarbiyachidan talab etiladi. Eng asosiysi tarbiyachi hamda oila tarbiyachisi bolalarga o`zining yashab turgan joyining shart-sharoitlarini, undagi bo`layotgan o`zgarishlarni, o`simliklarni, hayvonlarni va ularni qayerda uchratishimiz mumkinligi haqida bilim hamda tushunchalar berib borishi kerak. Shunga asoslangan holda tarbiyachi o`simliklarni o`stirish, hayvonlarni parvarishlash hamda ular bilan ehtiyotkorlik munosabatida bo`lish malakalarini tarbiyalab boradilar. Kelajak avlodni barkamol kishilar qilib tarbiyalash shu kunning dolzarb masalaridan biri bo`lib hisoblanadi. Bu borada bolalarni tabiat bilan tanishirish muhim ro`l o`ynaydi. Tarbiyachi bolalarni tabiat bilan tanishtirishda Tarbiyachi va oila tarbiyachisi o`simliklarni, hayvonlarni to`g`ri parvarishlashi va o`zi bolalarga buni o`rgataolishi talab etiladi. Tarbiyachi va oila tarbiyachining talabchanligi hamda kerakli bilimlarga ega bo`lishi, bolalarda qiziquvchanliklarini hamda mehnat ko`nikmalarini rivojlantiradi. Bolalarning bilimlarini oshirish, qiziquvchanliklarini o`stirish natijasida tarbiyachining o`z sohasiga bo`lgan qiziqishi yanada orttadi va tabiatda bo`layotgan voqea-hodisalardan yanada ko`proq bilimga ega bo`lishga harakat qiladiradi. Tarbiyachi bolalarga asosiy bilimlarini mashg`ulotlarda chuqurroq berishi, o`stirishi, ko`paytirishi, rivojlantirishi kerak bo`ladi. Bolalar qiziquvchan xalq bo`lganligi sababli mashg`ulot vaqtida ham turli savollar beraveradilar, mana shu savollarga tarbiyachi javob berishi uchun dunyodagi voqea-hodisalardan ham xabardor bo`lib turishi kerak. Tarbiyachi va

oila tarbiyachisining oldiga qo`yiladigan talablar.

Tabiat bilan tanishtirish mashg`ulotlarini o`tkazishda sayr, va ekskursiyalarni tashkil etishda tarbiyachi va oila tarbiyachisining oldiga quyidagi talablar quyiladi.

1. Tabiat haqida to`liq tushunchani hosil qilish
2. O`simliklar, hayvonlar, hasharotlar, qushlar, baliqlar haqida umumiy ma`lumotga ega bo`lish.
3. O`simlik, hayvonlar, hasharotlar, qushlar va baliqlarni parvarish qilish,
4. Bolalar yoshiga mos jonzotlarni tanlay bilish.
5. Jonzotlar bilan ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo`lish va bolalarga to`g`ri tushuncha berish zarur deb hisoblaymiz.

Kelajak avlodni barkamol kishilar qilib tarbiyalash shu kunning dolzarb masalalaridan biridir. Bu borada bolalarni tabiat bilan tanishtirish muhim rol o`ynaydi. Shunga ko`ra maktabgacha ta`lim tashkilotlarida ishlayotgan tarbiyachilar oldida bolalarda tabiat go`zaliklarini ko`ra bilish, uni sevish, tabiatda yuz berayotgan voqea, hodisalar haqida to`g`ri tushunchalar hosil qilish, ularga ekologik talim-tarbiya berishdek muhim vazifa turadi. Tarbiyachi eng avvalo o`zi tabiatni sevuvchi, jonli va jonsiz tabiat haqida aniq bilimlarga ega bo`lmog`i lozim. Tarbiyachi bolalarni tabiat bilan tanishtirish uchun "Uchinchi ming yillikning bolasi" tayanch dasturida berilgan tabiatga oid bilimlar bilan tanishib chiqqan va har bir yosh guruh uchun berilishi lozim bo`lgan bilim, ko`nikma, malakalar haqida to`liq ma`lumotga ega bo`lishi zarur. Tarbiyachi har bir faslda olib boradigan tabiat haqidagi bilimlarini to`g`ri rejalashtirishi, yer maydonchasidagi o`simliklar, tirik burchakdagi xona o`simliklari, akvariumda, terrariumda yashovchilarni parvarish qilish ko`nikmalarini, qafasdagi qushlar va mayda sutemizuvchilar bilan tanishtirishni to`g`ri yo`lga qo`yishi zarur. Tarbiyachi bolalarni yuqoridagilar bilan tanishtirar ekan, ularning dunyoqarashini shakllantirib jonli-jonsiz tabiatning xususiyatlarini o`rganib, ular haqida dastlabki tushunchalar beradi. Bolalarning tabiatdagi mehnati katta tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Mehnat qilish jarayonida bolalarda tabiatga bo`lgan munosabatlar shakllanadi. Mehnat jarayonida bolalar o`simliklar holatini yorug`likka, namlikka, issiqlikka, yaxshi tuproqqa bo`lgan ehtiyojlarining qondirishishiga bo`g`liq ekanligini anglab oladilar. Bolalar muhit o`zgarishi, qonuniy tarzda o`simliklar holatini ham o`zgartirishini bilib oladilar. Bu munosabatlarni o`zlashtirishlari ularning mehnatga bo`lgan munosabatiga ham ta`sir etadi- mehnat ongli va maqsadga yo`naltirilgan bo`lib boradi. Bolalarda mehnatga qiziqish, mehnatsevarlik shakllanadi. Tabiatdagi mehnat- kuzatuvchanlikni o`stirish usullaridan biridir.

- o`zining, tengdoshlari va kattalarning mehnatini qadrlashga o`rgatish.
- tabiat orqali psixik jarayonlarni rivojlantirish (sezgilar, idrok, xotira, xayol, tasavvur, nutq, diqqat).
- bolalarni hissiyotini irodasini rivojlantirish.

- tabiat in`om etgan ne`matlarni avaylab asrashga o`rgatish. Yuqoridagi vazifalardan kelib chiqqan holda bolalarni har tomonlama tarbiyalashda tabiat orqali

-Aqliy tarbiya; -Axloqiy tarbiya;-Nafosat tarbiyasi; -Jismoniy tarbiya; -Ekologik tarbiya; -Iqtisodiy tarbiya berish lozim. Tabiat vositasida tarbiya berish umumiy tarbiyaning biq qismi bo`lib, u o`z oldiga bolalarning yosh xususiyatlarini, bilish jarayonlari, qobiliyatlarini yaxshi bilgan holda tarbiya berishni vazifa qilib qo`yadi. Maktabgacha tarbiya ishida uning ko`p qirralari borki, bu pedagogika fani qonuniyatlarini o`rganish bilan shug`ullanadigan juda keng ijtimoiy hodisadir.

Bolalarni atrof-olam va tabiat bilan tanishtirishning ta`limiy- tarbiyaviy vazifalari:

Aqliy tarbiyadagi asosiy vazifasi bolalarda jonsiz tabiat o`simliklar, hayvonlar haqida ma`lumot berish ularning tabiat voqea-hodisalarini yetarlicha idrok rta olishlariga imkon beradi. Aqliy tarbiyaning ajralmas qismi sensor madaniyatdir. U analizatorlarni takomillashtirish, bolalarda keying umumlasmalar uchun asos bo`ladiga hissiy tajribani mustahkamlash tabiatshunoslikka oid dastlabki tushunchalarni shakllantirishga yo`naltirilgan.

Bolalarni tabiat haqidagi bilimlarini egallashlari ularning bilish qobiliyatlari sensor aparati, mantiqiy fikrlash, diqqat, nutq, kuzatuvchanlik, bilishga qiziqish kabilan bilan mustahkam bog`langan bo`lishi kerak. Bolalarga hayvonlar va o`simliklar qanday kuzatishini ko`rsatish, ularning diqqatini ularning tashqi ko`rinishini, harakatiga qaratish orqali tarbiyachi ularda nafaqat tabiat haqida bilimlarni balki ularga ma`sliyatli munosabatni shakllantiradi. Faqatgina har doim bolaning yoshini hisobga olish va uning diqqatini mazkur predmet va hodisadagi predmetlarga qaratishni bilish zarur. Bolalarni atrof-olam va tabiat bilan tanishtirish jarayonida axloqiy, jismoniy, mehnat va estetik tarbiyani amalga oshirish zarur.

Tabiat bolalarni estetik tarbiyalashning asosiy vositalaridan biridir. Tabiatning go`zalligi hatto eng kichik bolalarni ham o`ziga rom qilmasdan qolmaydi. Ularni tabiatni bilish jarayonida e`tiborlarini o`rmoning shovqinlari, qushlarning sayrashi, barglarning shaklli va rangi, gullarning hidlari hayvonlarning harakatlariga qaratishlari kerak. Buning muhim jihati kelajakda o`z hayotiga dunyoning barcha va xilma-xil go`zaliklarini idrok eta olishga sharoit yaratishdir. Tabiat bilan tanishtirish mashg`ulotlarini o`tkazishda sayr va ekskursiyalarni tashkil etishda tarbiyachi hamda oila tarbiyachisining oldiga qo`yiladigan talablar:

1. Tabiat haqida to`liq tushunchaga ega bo`lish.
2. O`simliklar, hayvonlar hasharotlar, qushlar va baliqlarni parvarish qilish, oziqlantira olishni bilish.
3. O`simliklar, hayvonlar hasharotlar qushlar va baliqlar haqida umumiy ma`lumotga ega bo`lish.
4. Bolalar yoshiga mos jonjozotlarni tanlay bilish.

5. Jonzotlar bilan ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo`lish va bolalarga to`g`ri o`rgata olish.

Bolalarni tabiat bilan tanishtirish avvalida o`rgatib kelinmoqda. Biz sharq olimlari va yevropa olimlari asarlarida ham ekologik tarbiya va atrof-olam tushunchasiga to`xtalib o`tishimiz lozim emas o`ylaymiz.

XULOSA

Maktabgacha ta`lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilarga ekologik tarbiya va atrof-olam tushunchasini o`rgatish tarbiyachi yordamida amalga oshirilar ekan. Bu jarayonda MTT va oila hamkorligi ham muhim ahamiyatga ega. Bola ko`ra boshlanidanoq o`rgatadi. Atrof –olam tushunchasini o`rgatish MTTda va oilada birgalikda olib borilsa, tarbiyalanuvchi tabiatga nisbatan mehr-muhabbatli, muruvvatli va rahmdillik hissi yaxshi shakllanadi. Ekologik tarbiya va atrof-olam tushunchasini o`rgatishda bolalarda tabiat tushunchasini shakllantirish, undan so`ng metodlar haqida bilim berilsa maqsadga muvofiq bo`lar ekan. Tarbiyalanuvchilarga tabiat haqidagi tushunchani amalga oshirishda pedagogik ishning shakllari va usullari faoliyatidan foydalaniladi. Pedagogik ishning turlarini tushuntirish bo`yicha ishlar olib borilganda, sodda ko`rinishda ketma –ketlik asosida ishlar olib boriladi. Albatta, bu jarayon ko`rgazmali qurollar, AKT mahsulotlari yordamida amalga oshiriladi. Mustaqil ravishda tabiat markazida ishlashga o`rgatishda tarbiyachi bolalarga ko`maklashib, ishni bosqichma-bosqich amalga oshirishi lozim. Bolalar fikrlari sezilarli darajada oshadi, bu birinchi navbatda bolalarda tabiatga nisbatan mehr tuyg`usini barq urdiradi. Pedagogik ishning shakllari va usullari tarbiyalanuvchida bir qator qo`shimcha imkoniyatlarni ochib beradi, shu jumladan atrofdagi dunyo bilan tanishish, undagi o`simliklar, hayvonlar olamini ko`ra olish xususiyatlarini ochib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “Ilk qadam” Davlat dasturi. T-2018.
2. “Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo`yilgan davlat talablari “T-2018”.
3. Ашиков В.И., Ашиков С.Г. Программа и руководство по культурно экологическому воспитанию и развитию детей. – М.: Дошкольное воспитание, 2012. – 164 с.